

Tire Şâzelî Dergâhı

Ahmet Murat ÖZEL*

Özet

Şâzeliyye'nin İstanbul ve Anadolu'daki serüvenine ilişkin son zamanlarda yapılan akademik çalışmalar bize yeni bazı bilgiler sunmaktadır. İstanbul'daki Şâzeli dergâhlarının sayısı, bu dergâhlarda görev yapan şeyhlerin isimleri ve dergâhların işleyişiyle ilgili artık daha çok bilgiye ulaşılmaktadır. Bununla birlikte tespitimize göre bu çalışmalarda değinilmeyen ve bugüne kadar varlığına işaret edilmeyen, Anadolu'da faaliyet göstermiş bir Şâzeli dergâhı daha bulunmaktadır. Makale, Tire Şâzeli Dergâhı'na dair arşiv kayıtlarındaki belgelere göre, 1299/1883 senesinden başlayarak 1326/1910 senesine kadar, dergâhın yirmi yedi yıllık tarihinin bazı kesitlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şâzeliyye, Tire, Muhammed Rihâlî, Muhammed Zâfir, Anadolu'da Tasavvuf.

Shadhili Dervish Lodge in Tire

Abstract

Recent academic studies about the adventures of Shadhili order in Istanbul and Anatolia present us new information. More information is available about the number of Shadhili dervish lodges in Istanbul, the names of sufi masters who worked in these lodges, and how these lodges worked. On the other hand, according to our findings, there was another Shadhili dervish lodge that worked in Anatolia. This article aims to shed light on some parts of 27-year long history of Shadhili Lodge in Tire from 1299/1883 to 1326/1910 based on archive records.

Key Words: Shadhiliyya, Tire, Muhammad Rihâlî, Muhammad Zafir, Sufism in Anatolia.

Şâzeliyye tarikatının İstanbul ve Anadolu'daki varlığı üzerine son yıllarda yapılan bazı araştırmalar, bize bu tarikatın Osmanlı çağıının sonbaharında görünürlük kazandığını ve Osmanlı'yla birlikte de bu topraklardan çekildiğini haber veriyor. Bu çalışmalarla, İstanbul'daki Şâzeli dergâhları, bu dergâhlarda hizmet etmiş meşâyih ve başka tarikatlara ait tekkelerde vazife üstlenmiş olmakla birlikte Şâzeliyye'den icâzetli olan bazı zevâtı da içine alan bir Şâzeli kadrodan haberdar oluyoruz.¹ Bununla birlikte bu ça-

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (ahmet_murat@hotmail.com)

lışmalarda, yirmi beş seneden daha uzun bir süre İzmir'in Tire ilçesinde faaliyet göstermiş olan Şâzelî dergâhının varlığına dair herhangi bir bilgiye rastlamıyoruz. Tire'deki tasavvufî hayattan bahsederken bir vesileyle Şâzeliyye'ye temas eden Tireli mutasavvıf Lütü Filiz (ö. 2007) de Şâzelî dergâhına dair müşahhas bir bilgi vermiş değildir.²

Tire, tarih boyunca, tarikatlar açısından zengin bir muhit olagelmıştır. Tire'de yerleşimin ilk zamanlarında zâviyelerin camilerden daha yoğun olduğu, zaman içinde bazı zâviyelerin camilere dönüştükleri rivayet edilmektedir.³ XVII. yüzyılın dünyasından yazan Evliyâ Çelebi, cami ve medreselerin yanında 70 adet tekkeden bahseder.⁴ XVI. yüzyılda ise Tire'de gerek şehirde ve gerekse kırsal kesimde toplam 31 zaviye mevcuttur.⁵ 1326/1908 tarihli Aydın Vilâyeti Salnâmesi'ne göre ise Tire'de

- 1 Bu konuda bk. M. Baha Tanman, "Şâzelîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, VII, 139-140; Mustafa Salim Güven, *Ebu'l-Hasan Şâzîlî ve Şâzeliyye*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), MÜSBE, İstanbul 1999; Thierry Zarcone, "La Shâdhiliyya dans l'Empire otoman et en Turquie du xvi siècle a nos jours Quelques pistes de recherche", *Une voi soufite dans le monde: la Shâdhiliyya*, ed. Éric Geoffroy, Paris: Maisonneuve & Larose Espace Du Temps Present, 2005, s. 415-431; Ahmet Murat Özel, "Şâzelî", *DİA*, XXXVIII, 385-387; a. mlf. "Şâzeliyye", *DİA*, XXXVIII, 387-390; Fatih Köse, "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 40, Aralık 2013, s. 99-119.
- 2 Bir Melâmî mürşidi olan Tireli Lütü Filiz, feyz aldığı ifade ettiği şeyhlerinden biri olarak Abdülaziz Şenol'un (ö. 1981) da ismini anar. İzmir'de yaşayan Abdülaziz Efendi'nin Nakşî, Rifâî icâzetleri yanında Şâzelî icâzeti de vardır. Bk. Lütü Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1999, III, 208; a. mlf., *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006, s. 219. Abdülaziz Efendi, Şâzelî icâzetini Şam'da sohbetinde bulunduğu ve II. Abdülhamid'in de şeyhleri arasında sayılan (Bk. Mustafa Salim Güven, "Şâzeliyye", *Türkiye'de Tarikatlar -Tarih ve Kültür-*, ed. Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s. 407) Şeyh Mahmud Ebu's-Şâmât'dan (ö. 1922) almış olmalıdır. Bk. Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 210. Bu tasavvufî irtibatın, Lütü Filiz'in mükteşebatına bir Şâzelî katkısı yapmış olduğu kabul edilebilir mi acaba?
- 3 Bk. A. Munis Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, yy., 2003, s. 126-127.
- 4 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 9. Kitap, 1. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 187.
- 5 Bk. Mehmet Ali Demirbaş, "XVI. Yüzyılda Tire Vakıflarına Ait Notlar", *Türk Kültüründe Tire*, haz. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 26.

11 tekke vardır.⁶ Yine Tire, Halvetiyye⁷ başta olmak üzere, Bayramiyye,⁸ Zeyniyye,⁹ Nakşbendiyye,¹⁰ Bektâşiyye,¹¹ Mevleviyye,¹² Rifâiyye,¹³ Uşşâkiyye,¹⁴ Melâmîyye,¹⁵ Kâdiriyye¹⁶ gibi muhtelif tarikatların varlığına şahit olmuştur.

Tire'de Şâzeli Dergâhı'nın Varlığı

Tire'de faaliyet göstermiş olan tarikatlar anılanlarla sınırlı değildir. Bunlara ilâve edilmesi gereken tarikatlardan biri de Şâzeliyye'dir. Tire Şâzeli Dergâhı'na dair bilgilere, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ve Milli Kütüphane Başkanlığı Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde yer alan belgelerde rastlamaktayız. Bu belgelerin muhtevaları, dergâhın kuruluş ve vakfiyesine dair bilgiler, dergâh şeyhi hakkındaki bilgiler, dergâh şeyhinin maaşı ve dergâha tahsis edilen taâmiyeye dair yazışmalardan oluşmaktadır. Arşiv belgeleri dışında, bizi mezkûr dergâhtan haberdar eden rastlayabildiğimiz yegâne bilgi, Tireli araştırmacı A. Munis Armağan'ın, *Devlet Arşivlerinde Tire* başlıklı eserinde yer alan şu tek paragraftır:

“Tire'nin Karahasan Semtinde yer alan tekkenin banisi kayıtlarda, Sinne Mahallesinde esseyid şeyh Mehmet Safer [“Zâfir” olması gerekir] Efendinin bina eylediği Şâzeli Dergâhı ifadesiyle yer almaktadır. Yine kayıtlarda Aydın Vilayeti idare meclis azası Abdülkadir Paşa'nın, tekkeye zeytin bahçesi vakfı

- 6 Bk. *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, 25 Def'a, Aydın: İzmir Aydın Vilâyeti Matbaası, 1326/1908, s. 347.
- 7 Bk. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 9. Kitap, 1. Cilt, s. 188; Himmet Konur, “XV. Yüzyılda Tire'de Halvetilik”, *Türk Kültüründe Tire II: Sempozyum Bildirileri*, haz. Mehmet Şeker & Arzu Taşcan, Tire: Tire Belediyesi, 2008, s. 191-198; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Süfler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s. 39, 46, 70, 71, 73, 113, 114.
- 8 Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 165.
- 9 Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 191.
- 10 Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 24 vd; a.mlf., *Noktanın Sonsuzluğu*, III, 207.
- 11 Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2003, s. 90, 113; Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 24 vd, 108; a.mlf., *Noktanın Sonsuzluğu*, III/198.
- 12 Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2003, s. 304; Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 24.
- 13 Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 67; a.mlf., *Noktanın Sonsuzluğu*, III, 194.
- 14 Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 82.
- 15 Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Elif Kitabevi- Milenyum Yayınları, 2006, s. 300; Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 135.
- 16 Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 148.

görülmektedir. Halen Vakıflar Bölge işletmesi elinde Şeyh Şâzelî Dergâhı'na ait vakıf (Arazi) gelir kalemi bulunmaktadır.¹⁷

Dergâh, Tire'nin Sinne mahallesinde kurulmuştur.¹⁸ Sinne, Osmanlılar döneminde kurulmuş şehrin eski mahallelerinden biridir¹⁹ ve Tire'nin bugün Kara Hasan Camii'ni içine alan kesimi olduğu belirtilmektedir.²⁰ Sinne, İbn-i Miskin mahallesiyle birlikte ele alınmış ve temettuat defterlerine göre Sinne ve İbn-i Miskin mahalleleri birlikte 45 haneye sahip olarak görünmektedir. İl Genel Meclisi'nin 20 Nisan 1926 tarih ve 91 sayılı kararıyla Tire'deki mevcut mahallelerin üçü dördü bir araya getirilerek mahalle sayısı toplam 16'ya indirilmiştir.²¹ Sinne de birleştirilen mahallelerin içinde kalmıştır ki bugün Tire'nin mahalleleri arasında adına rastlanmamaktadır.²² Ama Kara Hasan Camii'nin halihazırda Cumhuriyet Mahallesi'nde bulunduğundan hareketle, Sinne'nin de bugünkü Cumhuriyet Mahallesi'nin bir bölümünü teşkil etmekte olduğunu düşünebiliriz.

Dergâh, 22 Nisan 1306 (1890) tarihli bir belgeye göre, zamanının önemli Şâzelî şeyhlerinden ve II. Abdülhamid'in şeyhi olarak da bilinen, Beşiktaş Şâzelî Dergâhı postnişîni Muhammed Zâfir el-Medenî (ö.1321/1903) tarafından Tire'de "müceddeden" inşâ edilmiştir.²³ Buna göre dergâhın bu tarihten önce de mevcut olduğunu ama anılan tarihte belki bir tamire ya da yeniden inşâyâ ihtiyaç duyulduğunu çıkartabiliriz. Nitekim dergâhın postnişînine 14 Eylül 1299 (1883) tarihinden itibaren bir maaş bağlanmış olması,²⁴ dergâhın en azından 1299/1883'den itibaren faal olduğunu göstermektedir.

Şeyh Muhammed Rihâlî Efendi

Dergâhın şeyhinin tam ismi Seyyid Muhammed Rihâlî Efendi b. Abdullah'tır

17 Bk. A. Munis Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, s. 184. (Alıntıda imlâ yazara aittir)

18 VGM, Defter-887.176 ve VGM; Defter-2990.9.

19 Bk. Mehmet Başaran, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2000, s. 63; Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, s. 90.

20 Bk. Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, s. 90.

21 Bk. Başaran, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, s. 64.

22 Tire mahallelerinin resmi bir listesi için bk. http://www.tire.gov.tr/default_B1.aspx?content=1001 (Erişim tarihi: 6.7.2015)

23 VGM, Defter-2992.37.

24 BAO, EV. MKT. CHT-791.142

(1306/1890²⁵ ve 1314/1898²⁶ tarihli belgelerde). İsmi bunun yanı sıra Muhammed Rihâli Efendi (adına maaş bağlandığı 1299/1883'de; 1326/1910'da),²⁷ Muhammed Şerîf (1315/1899; 1314/1899 tarihlerinde)²⁸ olarak da geçmektedir. Muhammed Şerîf'in de Muhammed Rihâli olduğunu, isminin bir başka yerde Muhammed Rihâli Şerîf (1314/1899 tarihli bir belgede ve kendi mühründe) olarak²⁹ geçmesinden çıkartabiliyoruz. Nitekim Muhammed Şerîf ve Muhammed Rihâli Şerîf isimlerinin ikisine birden aynı sene içindeki farklı belgelerde rastlamaktayız. Sadece bir istisna olarak bir yerde Muhammed Recâi ismine tesadüf etmekteyiz (1306/1890).³⁰ Fakat ismin bu şekliyle geçtiği belgenin tarihi dikkate alınarak bu ismin bir yanlışlık eseri olarak bu şekilde yazıldığını söyleyebiliriz. Çünkü hem o belgeyle aynı seneye ait ve hem o seneden sonraki birçok belgede bu isme hiç rastlamıyoruz. Dolayısıyla bu belgelerden hareketle 1299/1883 senesinden başlayarak 1326/1910 senesine kadar, Şeyh Muhammed Rihâli Efendi'nin Tire Şâzeli Dergâhı'nda şeyhlik yaptığını görmekteyiz. Bu noktada eklememiz gereken husus, dikkat çekici bir biçimde, bu tarihler dışında ne dergâhın ismine, ne de başka bir şeyhin adına rastladığımızdır.

Şeyh Efendi'nin memleketi hakkında bir bilgimiz bulunmuyor. İsimdeki Rihâli lakabının nadiren (خ) harfi³¹ ve bir çok yerde (ح)³² harfiyle kaydedilmiş olmasından hareketle, lakabın Rihâli (ح ile) olması durumunda, Şeyh Efendi'nin Kerbelâ yakınlarındaki Rihâliyeli (رحاليه)³³ olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. (Lakabın bu türden yazımları dışında, (روحالي) şeklindeki³⁴ bizce yanlış olan nadir yazımlarına rastlandığını eklemeliyiz.)

İsimle ilgili hatırlatılması gereken bir başka husus da, Şeyh Rihâli'nin isminde de zaman zaman karşımıza çıkan "seyyid" ve "şerif" lakaplarının,

25 MKB, Şeriyye Sicilleri. İzmir - 6306.52 ve 61; VGM, Defter-2992.37.

26 VGM, Defter, 887.176.

27 BAO, EV. MKT. CHT-791.142; VGM, Defter, 2988-3.

28 BAO, EV.MKT- 2482.24; BAO, EV. MKT- 2444.171; BAO, EV. MKT-2482.23.

29 BAO, EV.MKT- 2482.23.

30 BAO, EV. MKT, 1626.154.

31 Bk. VGM, Defter, 2988-3. Şeyh Efendi'nin mührü de (ح) ile okumaya müsait görünmektedir. Bk. BAO, EV. MKT-2482.23.

32 Bk. MKB, Şeriyye Sicilleri. İzmir- 6306.52; BAO, EV.MKT-2001.113; BAO, EV. MEK.-2995.296; VGM, Defter-2992.37 ve başka yerler.

33 Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006, s. 433.

34 Bk. BAO, EV. MKT. CHT-791.142; BAO, EV. MKT.-2001.114.

konumuz olan tarihlerde Tire’de yaygın olarak kullanılmış olduğudur. Bu yaygınlık, bu lakabı taşıyanların tamamının Hz. Peygamber soyundan geliyor olma ihtimalini zayıflatmakla³⁵ birlikte, Rihâlî’nin Rihâliye/Kerbelâlî olması durumunda ismindeki “seyyid” ve “şerîf” lakaplarının onun ehl-i beyt soyundan olduğuna işaret edebileceğini hatırdâ tutmalıyız.

Muhammed Rihâlî Efendi hakkında elimizde son derece sınırlı bilgi bulunuyor. 1260/1844 senesinde doğmuş olduğunu ve Tire nüfus cerîdesinde (defterinde) 49. hanede birinci numarada kayıtlı olduğunu³⁶ biliyoruz. Bunun dışında bildiğimiz bir başka husus da Şeyh Rihâlî Efendi’nin “İzmir Pâye-i Mücerredî” payesi almış olmasıdır.³⁷ Taşradaki ilmiye sınıfına özgü rütbelere olan bu pâye, mansıbdâ olmasa bile rütbede ve protokolde bir terfi anlamına geliyordu. Bu pâyeyi alanların ileride mansıb olarak terfi etmesi muhtemeldi.³⁸ Dolayısıyla onun aldığı bu pâyenin, Şeyh Efendi’nin ilmî olarak kabul gördüğüne ve mansıb olarak da gelecek vaat ettiğine dair bir işaret taşıdığını söyleyebiliriz.

Muhammed Rihâlî Efendi, Beşiktaş Şâzelî Dergâhı şeyhi Muhammed Zâfir el-Medenî’nin halifesidir³⁹ ve bu sebeple bir müddet Beşiktaş Şâzelî Dergâhı’nda ve dolayısıyla İstanbul’da bulunduğunu da tahmin edebiliriz.

Dergâhın “müceddeden” inşâ edildiğini kendisinden öğrendiğimiz belge aynı zamanda bize dergâha bağlanan vakıf malı hakkında da bilgi veriyor. Buna göre Meclis İdâre Âzâsı olan Abdülkâdir Paşa dergâha bir bahçe vakfetmiştir.⁴⁰ Bu bahçe hakkında daha fazla bilgi vermeden önce, belgelerde rastladığımız bir çelişkiyi paylaşmak istiyoruz.

11 Ağustos 1314 (1898) tarihli bir belge, dergâh vakfına ve vakfiyesi-

35 Mehmet Başaran & Aysun Sarıbey Haykaran, “H.1261/M.1845 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tire’ye Gelen Müslim ve Gayrimüslimlerin Nitelik ve Nicelikleri”, *Turkish Studies*, c. 10/1, 2015, s. 164.

36 MKB, Şeriyye Sicilleri. İzmir- 6306.52 ve 61.

37 Bk. *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 345.

38 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, II, 764; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986, s. 278.

39 Bk. MKB, Şeriyye Sicilleri. İzmir - 6306.52 ve 61. Zâfir Efendi’nin halifelerini zikreden kaynaklarda Muhammed Rihâlî Efendi’nin ismine rastlayamıyoruz. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ I-V*, haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, I, 309.

40 MKB, Şeriyye Sicilleri. İzmir - 6306.52 ve 61. (Buna Şeyh Rihâlî Efendi’nin Meşihat Beratı’nda da rastlıyoruz. VGM, Defter-2992.37).

ne dair herhangi bir kayda rastlanmadığını ifade ettikten sonra, dergâhın Muhammed Zâfir el-Medenî tarafından, Tire kazası Sinne mahallesinde müceddeden ihya olunduğunu, dergâh şeyhliğine eş-Şeyh Seyyid Muhammed Rihâlî Efendi b. Abdullah'ın atandığını bildiriyor.⁴¹ Daha önce geçtiği gibi, aslında 22 Nisan 1306 (1890) tarihli, yani sekiz sene öncesine ait bir belgede Muhammed Zâfir el-Medenî'nin dergâhı “müceddeden binâ ve inşâ ve ihyâ” ettirdiği ve meclis idâre âzâsı Abdülkadir Paşa'nın da dergâha bir vakıfta bulunduğu belirtilmişti.⁴² Bu durumda aradan geçen sekiz senenin sonunda dergâhın bânîsinin ve şeyhinin yeniden tespit edilmesine⁴³ ve vakfiyesinin yeniden oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuş görünmektedir. Bunun sebebi de, yukarıda geçtiği gibi, vakıf kayıtlarında dergâhın kayıtlarına rastlanmaması sebebiyle, yeniden vakfiye oluşturulması prosedürünün yerine getirilmesi ihtiyacı olabilir.

Şeyh Muhammed Rihâlî Efendi'nin şeyhliğe bu ikinci seferdeki müceddeden atanması imtihan neticesinde olmuştur.⁴⁴ Şeyh Efendi'nin dergâh postnişinliği hizmetine ehliyeti ve bu makamı hak etmişliği, şehrin ileri gelenlerinin yer aldığı alimlerden, şeyhlerden, bürokratlardan ve esnaftan müteşekkil bir heyetin şahitlikleriyle tescillenmiştir. Bu heyet şu isimlerden oluşmaktadır: Şeyhzâde Mehmed Saîd Efendi b. Ahmed, Yorgancızâde Hâfız Şâkir Efendi b. el-Hâc Hüseyin, Kocabaşzâde el-Hâc Ahmed b. Ahmed, birinci sınıf dava vekillerinden Karıcı⁴⁵ İbrâhim Efendi b. Dekir Ahmed, vükelâ-i deavîden Mehmed Tâhir Efendi b. İsmâil, sâbık Rüşdiye Mektebi muallim-i sânisî Bekir Efendi b. Abdullah, İlhânîzâde Ahmed Efendi b. Muhammed, Kerleyenzâde (?) Şerîf Ali Ağa b. el-Hâc Ali, Uşşâkî meşâyihinden Hüseyin Sâdik Dede b. Mustafa, Arab Şeyh Selim Efendi b. Dekir Mustafa, uncu esnafından el-Hâc Şâban Ağa b. Abdullah, İlhânîzâde Ahmed Efendi b. Mehmed, Hacıkadzâde Ahmed Efendi b. Mehmed, doğramacı Hâfız İbrahim Efendi b. Abdurrahman. İlgili vesikadaki ifadelerle, bu yolla, anılan dergâhın meşihatine ehliyeti açık seçik ortaya konmuş, şeriat açısından istikamet sahibi olduğu ifade edilmiş ve ilgili makama

41 VGM, Defter-887.176 ve VGM; Defter-2990.9.

42 MKB, Şeriyye Sicilleri. İzmir - 6306.52 ve 61.

43 Nitekim Rihâlî Efendi'nin dergâha “müceddeden” atandığı belirtilmektedir. VGM, Defter-02992.00037.

44 VGM, Defter-887.176 ve VGM; Defter-2990.9.

45 Bir istitrat: “Karıcılar, sıcak yaz günlerinde, Güme Dağı'ndan Tire'ye kar indirirlerdi.” Filiz, *Evveli Nokta Ahiri Nokta*, s. 22.

atanması 27 Receb 1307 tarihinde uygun bulunmuştur. (Belge tarihi: 15 Ramazan 1307/22 Nisan 1306/1890).⁴⁶

Dergâhın Mâlî Durumuna Dair Bazı Bilgiler

Dergâh için Meclis İdâre Âzâsı Abdülkâdir Paşa dört dönümlük bir zeytin bahçesi vakfetmiştir. Bu bahçenin yarısının, masrafları çıktıktan sonraki beşte ikilik kısmının tasarrufu Şeyh Efendi'ye aittir.⁴⁷ Bu bahçe, İzmir ve Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşiv kayıtlarına göre Tire vakıflarının taşınmaz mallarını gösteren bir listede, Şâzelî Dergâhı vakfına ait olarak, Gökçen mevkiinde bulunduğu gösterilen tarla olsa gerekir.⁴⁸

Şeyhin ve kısa tarihi boyunca dergâhın ekonomik sorunlarla meşgul olduğu anlaşılmaktadır. 1309/1894 senesinde, Şeyh Efendi maaşı kifâyet etmediğinden dolayı, bir zam talebinde bulunmuştur. Aydın Valisi Hasan Fehmi de⁴⁹ “münasip miktar”da bir zam için Evkâf Nezâreti'ne konuyu taşımıştır. (13 Kânûnusânî 1309/1894).⁵⁰ Ömür boyu olmak şartıyla 302 buçuk kuruş maaşı bulunan Şeyh Efendi'nin maaşının artırılmasına dair talebinin geri çevrildiğini, Hazîne-i Evkâf bütçesinin açığının böyle bir artışa müsait olmadığı, başvurudan yaklaşık üç ay sonra Şevval sonu 1311/24 Nisan 1310 (1894) tarihinde ifade edilmiştir.⁵¹

Bu başvurudan dört sene kadar sonra ve vakfiyenin resmi olarak kayıt altına alındığı sene olan 1314/1899'da Şeyh Efendi'yi, gelirlerin bazı mütegalibe elinde kaldığı, bunun fakru zaruret doğurduğu, Ramazan'ın girmesi sebebiyle bunun tahsiline yardımcı olunmasını isterken görüyoruz.⁵² Aradan geçen yaklaşık bir senelik zamana rağmen, 1315/1899'da dergâh gelirlerinin tahsil edilmesi sorununun sürdüğü anlaşılıyor. Bu sebeple dergâhın “idâresi sektedâr olmuş”, dergâh vakfındaki “müsti'lât”ın (istilacılar) dışarı çıkartılarak, vakıf şartı olan “hüs-n-i idâre”nin sağlanması talep edilmiş.⁵³ Bu

46 MKB, Şeriyye Sicilleri, İzmir- 6306.52 ve 61.

47 VGM, Defter-887.176 ve VGM; Defter-2990.9.

48 Liste için bk. Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, s. 335.

49 Hasan Fehmi Paşa, Haziran 1893'den itibaren 2 sene, 4 ay, 9 gün valilik yapmıştır. *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, s. 87. Diğer görevleri hakkında bk. Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1999, s. 76.

50 BAO, EV.MKT-2001.113.

51 BAO, EV. MKT.-2001.114.

52 BAO, EV. MKT- 2444.171; BAO, EV. MKT-2482.23.

53 BAO, EV. MKT.-2482.25

meselenin polisiye bir mahiyet kazandığını, Şeyh Efendi'nin yazdığı şikâyet dilekçesine mukabil olarak jandarma tarafından 16 Zilkâde 1316/16 Mart 1315 (1899) tarihinde üst makama gönderilen bir yazıdan anlıyoruz.⁵⁴

Dergâhta yaşanan ekonomik sıkıntının giderilmesine yönelik bir müdahale yapıldığını, bundan beş sene sonrasına ait bir belgeden çıkartabiliyoruz: Buna göre, aylık 302 buçuk kuruş aylık maaşın fukaraya yetmediği anlaşılmış ve buna ilâveten, ziyaretçilere ve yolculara (*müsâfirin*) yedirilmek üzere 21 Haziran 1321 (1905) tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, aylık 150 kuruşluk bir zam yapılmış⁵⁵ ve bununla ilgili olarak 30 Haziran 1321 (1905) tarihinde Mesârifât İdâresi bilgilendirilmiş⁵⁶ ve Hicrî 12 Cemaziyelevvel 1323 (1905) tarihinde, dergâhtaki “züvvâr ve müsâfirine it'âm edilmek üzere” Muhammed Rihâli Efendi'ye, 150 kuruş taâmiye tahsisine karar verilmiştir.⁵⁷ Anılan maaşın ve taâmiyenin tahsis edildikten beş sene sonrasında de ödenmeye devam ettiğini, 1326/1910 yılına ait bir vakfiye defterindeki kayıta, Muhammed Rihâli Efendi'ye Kânûnevvel ve Kânûnusânî maaşları olarak 300'er kuruş, yine dergâha taâmiye olarak 150 kuruş ödenmesinden anlaşılmaktadır.⁵⁸

Dergâhın şeyhine verilen maaşın da, dergâh vakıf gelirinin de orta-alt düzeyde olduğu söylenebilir. Mukayese olması bakımından, İstanbul'da bulunan yine Şâzeliyye tarikatına ait dergâhlardan Unkapanı Şâzeli Dergâhı'na 1301/1885 tarihinden itibaren aylık 500 kuruş taâmiye tahsis edilmiş olduğunu;⁵⁹ Alibeyköy Şâzeli Dergâhı'nın şeyhinin 1300/1882 senesindeki maaşınınsa 500 kuruş olduğunu ifade edelim.⁶⁰ Beşiktaş Şâzeli Dergâhı'nın şeyhi Muhammed Zâfir Efendi'nin maaşı ise, diğer hepsine nispetle epeyce yüksek olarak 6000 kuruş olarak belirlenmiştir.⁶¹

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, coğrafi açıdan olduğu kadar, literatür ve âyin erkânı açısından da bir “Arap tarikatı” görünümde olan ve Anadolu ile

54 BAO, EV.MKT- 2482.24.

55 BAO, EV. MEK.-2995.296.

56 BAO, EV. MKT. CHT-791.142.

57 BAO, EV. MKT-2996.158.

58 VGM, Defter, 2988-3.

59 Köse, “Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzeli Tekkelerinin Tarihi”, s. 102.

60 Köse, “Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzeli Tekkelerinin Tarihi”, s. 106.

61 Köse, “Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzeli Tekkelerinin Tarihi”, s. 108.

Balkanlar'da diğer tarikatlar kadar yayılamayan Şâzeliyye'nin İstanbul'da bulunan dergâhları hakkında sahip olduğumuz bilgiye her geçen gün yenileri eklenmesine karşın, İstanbul Beşiktaş Şâzeli Dergâhı'na bağlı olduğu anlaşılan Tire Şâzeli Dergâhı bir şekilde bu çalışmalarda gözden kaçmış görünmektedir.

1299/1883 senesinden başlayarak 1326/1910 senesine kadar, 27 sene boyunca Şeyh Muhammed Rihâlî Efendi'nin postnişîn olduğunu takip edebildiğimiz Tire Şâzeli Dergâhı'nın, 1910'dan sonraki tarihi hakkında şimdilik elimizde bilgi bulunmadığı gibi, bugünkü Tire'de dergâha ait herhangi bir bina ya da bina kalıntısına da rastlanmamaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BAO, EV. MKT.-1626.154.

BAO, EV. MKT.-2001.113.

BAO, EV. MKT.-2001.114.

BAO, EV. MKT.- 2444.171.

BAO, EV. MKT.-2482.23.

BAO, EV. MKT.- 2482.24.

BAO, EV. MKT.-2482.25.

BAO, EV. MEK.-2995.296.

BAO, EV. MKT.-2996.158.

BAO, EV. MKT. CHT-791.142.

MKB, Şeriyye Sicilleri, İzmir - 6306.52.

MKB, Şeriyye Sicilleri, İzmir - 6306.61.

VGM, Defter-2988-3.

VGM, Defter-887.176.

VGM; Defter-2990.9.

VGM, Defter-2992.37.

İnceleme-Araştırma

Armağan, A. Munis, *Devlet Arşivlerinde Tire*, yy., 2003.

Başaran, Mehmet, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2000.

Başaran, Mehmet & Haykıran, Aysun Sarıbey, "H.1261/M.1845 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tire'ye Gelen Müslim ve Gayrimüslimlerin Nitelik ve Nicelikleri", *Turkish Studies*, c. 10/1, 2015, s. 149-174.

Demirbaş, Mehmet Ali, "XVI. Yüzyılda Tire Vakıflarına Ait Notlar", *Türk Kültüründe Tire*, haz. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 25-29.

Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

- Faroqhi, Suraiya, *Anadolu'da Bektaşılık*, İstanbul: Simurg Yayıncılık, 2003.
- Filiz, Lütfi, *Evvelî Nokta Ahirî Nokta*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006.
- Filiz, Lütfi, *Noktanın Sonsuzluğu*, I-III, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1999.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Elif Kitabevi- Milenyum Yayınları, 2006.
- Güven, Mustafa Salim, *Ebu'l-Hasan Şâzîlî ve Şâzîliyye*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), MÜS-BE, İstanbul 1999.
- Güven, Mustafa Salim, "Şâzeliyye", *Türkiye'de Tarikatlar -Tarih ve Kültür-*, ed. Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s. 373-447.
- http://www.tire.gov.tr/default_b1.aspx?content=1001 (Erişim Tarihi: 6.7.2015)
- Konur, Himmet, "XV. Yüzyılda Tire'de Halvetîlik", *Türk Kültüründe Tire II: Sempozyum Bildirileri*, haz. Mehmet Şeker & Arzu Taşcan, Tire: Tire Belediyesi, 2008, s. 191-198.
- Köse, Fatih, "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzeli Tekkelerinin Tarihi", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 40, Aralık 2013, s. 99-119.
- Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1999.
- Küçük, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2003.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Süfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Özel, Ahmet Murat, "Şâzeli", *DİA*, XXXVIII, 385-387.
- Özel, Ahmet Murat, "Şâzeliyye", *DİA*, XXXVIII, 387-390.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, 25 Def'a, Aydın: İzmir Aydın Vilâyeti Matbaası, 1326/1908.
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006.
- Tanman, M. Baha, "Şâzelîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994, VII, 139-140.
- Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ I-V*, haz. Mehmet Akkuş & Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Zarcone, Thierry, "La Shâdhiliyya dans l'Empire otoman et en Turquie du xvi siècle a nos jours Quelques pistes de recherche", *Une voi soufie dans le monde: la Shâdhiliyya*, ed. Éric Geoffroy, Paris: Maisonneuve & Larose Espace Du Temps Present, 2005, s. 415-431.